

Economy - Politic Evaluation of Urbanization in Turkey

Ismail Taner

Department of City and Regional Planning,
Faculty of Engineering and Architecture, University of Abant Izzet Baysal, Bolu, Turkey
Email: ismailtaner14@gmail.com

Abstract

Urbanization, which afford from shelter to combined accommodation units for human communities beings which is one of the most fundamental process, have provided man made environment with physical and social spatial integrity. In the development of societies throughout the history, the need for urbanization emerged and met in different ways in every era. While urbanization development basically serves to economic, social and physical development. In the Republican Period (for 95 years) in Turkey, new approaches and institutional structures have been established to solve urbanization problem. These structures have shown changes in line with shifting policies central administration have adopted in different times. Basically different methods have emerged as a solution for the urbanization problem since the 1950s. After Ankara became the capital city (1923), statism-weighted mixed economy, which had been implemented since the early years of the Republic, was abandoned and a liberal competitive economy with private enterprise system was adopted and implemented. State failed to satisfy the need for housing increased needs emerging with a great waves of migration heading towards cities after the World War II, the real problem is that villagers with simple technologies in their small worlds and peasantry dependent on stable traditions started to break away from soil. This process started in the 1950's with the introduction of many tractors and other agricultural tools. This structural change has become irreversible with farms and increasing number of waged-workers. With the spread of this process in waves, a great and swift change in the relationships, institutions, values and mindsets of the old social structure have occurred. As a reflection of change in political decision making compared to the previous periods, large capital business was encouraged to take part in human dwellings spaces into the development progress of urbanization. Up to 1980' s, small capital entrepreneur (building-seller) using town capital accumulation and surplus value from agriculture changed forcing the planning order of city, Also gecekondu construction formed outer zone of planing areas. After 1980's, great contractor come up determining of urban space.

Keywords: Urbanization, urbanization development, socio-econmic evaluation, city development.

Türkiye' de Kentleşmenin Ekonomi-Politik Değerlendirilmesi

Özet

Kentleşme, insan toplulukları için barınaktan birleşik yerleşim birimlerine kadar yapılı çevre sağlamak için ortaya konulan çabaların fiziksel ve mekânsal bütünselliği ile süreç olarak gelişme göstermektedir. Tarihsel süreçte toplumların gelişiminde, her dönemde kentleşme gereksinimi ortaya çıkmış ve karşılaşılmıştır. Kentleşme gelişme gösterirken ekonomik, sosyal ve fiziksel gelişmeye hizmet etmektedir. Türkiye' de Cumhuriyet döneminde (95 yıl), , kentleşme sorununun çözümü için yeni yaklaşımlar ve kurumsal yapılar kurulmuştur. Bu yapılar merkezi yönetim tarafından farklı zamanlarda ortaya konulan farklı politikalarla değişimlerle göstermiştir. Temel olarak 1950' den itibaren değişik metodlar denenmiştir. Ankara' nın başkent oluşundan sonra (1923), cumhuriyetin ilk yıllarında (1923) kısa bir dönem, özel sektöre dayalı serbest piyasa modeli ile kalkınma denemesine girilmiştir. Ancak, o günün şartları içinde yeterince hızlı ve olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine kalkınmayı

başlatıp gerçekleştirmek için devlet öncülüğünü öngören yatırım modeli (devletçilik) yürürlüğe konulmuştur. Asıl sorun basit teknoloji, kendi içine kapalı köylerin ve durağan geleneklere bağlı köylülüğün topraktan kopmaya başlamasıdır. Bu süreç, 1950'lerde, çok sayıda traktör ve diğer alet-araçların tarıma girmesiyle yaygınlaşarak gerçekleşmeye başlamıştır. Uygulanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin kent mekân üzerindeki yansımaları kamusal politikalarla düzenlenmeye çalışılmıştır. Kentleşmenin toplumsal yapının oluşumundaki belirleyici rolü tartışılmaz gerçektir. Sistemin sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkileri kentsel mekânı belirlemektedir. Kentleşme hareketlerinin kentlerde yoğunluk kazanması ile birlikte mekân üzerinde ekonomik üretim, tüketim ve dağıtım ilişkileri ön plana çıkmıştır. Kapitalist sistem içinde gelir grupları farklı sınıflar olarak kentlerde yerleşmişlerdir. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi ile birlikte (95 yıl) kentleşme sorununa çözüm için yeni yaklaşımlar ve kurumsal yapılar geliştirilmiştir. 1950'li yıllarda yürürlüğe giren ve Ankara'da, kentsel mekân üzerinde ortaya çıkan rantı düzenleyen imar planı anlayışı, Ülke geneline yayılmıştır. Çok sayıda hukuki düzenlemeye de girerek, 50 yıla yakındır benimsenen bu hâkim yaklaşımın değişmesi gerekmektedir. Kentleşmeye yeni nitelik kazandırılması ve kentsel yaşam kalitesini artırmak için mutlaka yeniden düzenlenerek, kentsel mekân birimlerinden ekonomik ve sosyal yarar sağlama ilişkisinin dengelenmesi gerekmektedir. 1980'li yıllara kadar kentleşmede küçük sermaye girişimcisi (yap-satçı); kasaba sermaye birikimini ve tarımda oluşan artı değeri kullanarak kentlerin planlı alanlarının imar düzenini zorlayıp değiştirmişlerdir. Gecekondu yapımı da planlı alanların dışını şekillendirmiştir. 1980 sonrasında büyük sermayenin kentsel mekân oluşumundaki belirleyiciliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Kentleşme Gelişmesi, Socio-Ekonomik Gelişme, Kentsel Gelişme.

1. Giriş

Genel yaklaşım olarak, kentleşmenin kırsal ve kentsel yapı bütünselliği içinde; itici ve çekici güçlerin etkisiyle ortaya çıktığı ve gelişme gösterdiği kapsamında açıklamalar yapılmaktadır. Kentleşme süreci birbirini etkileyen tarımsal (kırsal) ve sanayi gelişme süreçleri birlikteliğiyle; sosyal, ekonomik, yönetsel politik kararlar ve kültürel gelişme ilişkisi içinde fiziksel mekânı değiştirerek şekillendirmektedir. Bu nedenle kentleşme, "toplumsal değişim" sürecini belirleyici göstergelerinin başında yer almaktadır (Kongar, 1976). Kentleşme, kırsal alanın ekonomik yetersizlikleri nedeniyle nüfusun kırdan kente akımı (göç) veya yer değiştirmesi biçiminde beliren ve nüfus yapısını değiştiren süreç görünümünde, öncelikle olarak demografik olgu (nüfus hareketliliği) temelinde belirginleşmektedir. Kentleşme sürecinde, yerleşmeler büyüyerek yeni fiziksel form oluşumlarını ortaya çıkarmaktadır. Belirgin ve ayırt edici özelliği ile toplumsal ve kültürel değişim sürecine neden olmaktadır. Diğer bir anlatımla, kırsal alandan kopan nüfusun farklı özellikleri bulunan kent çevrelerine geçişi, genel olarak toplumsal ve kültürel içerikleri kapsayan olgu olarak gelişme göstermektedir.

2. Kentleşmeye Yaklaşım

Dünyada, hızla artan nüfus yetersiz olanakları bulunan kırsal alanlardan kentlere yönelerek, gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Kontrolsüz akış ve yığılma, kentlerin düzensiz gelişmesine yol açmaktadır. Özellikle kentsel altyapı eksiklikleri, artan oranda çevre bozukluklarını, yaşamın niteliksel ve niceliksel standartlarında yetersizliklerini ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli yaklaşımlarda, kentleşmenin beş ana güç tarafından belirlendiği şekilde açıklamalar yapılmaktadır; 1) Ekonomik büyüme ve gelişme, 2) Teknolojik değişim, 3) Dünya nüfusundaki hızlı büyüme, 4) Kırsal alandan kentlere yönelen büyük ölçekte nüfus hareketliliği, 5) Bazı ülkelerde; kentlerden köylere ve kasabalara doğru dış göçler olarak belirlenmektedir. Mal ve hizmet üretimlerinde geçmiş on yıllarda dünya genelinde artışlar göstermiştir. Kentleşme; belirli koşullarda sistemin (kapitalizm) ekonomik üretiminin ortaya çıkardığı şartlara ve buna karşı oluşan sosyal dinamiklere arabuluculuk edilmesi için çözümleyici rolü bulunmaktadır. Diğer yünden kentleşme, ekonomik üretim ilişkilerinin ve toplumsal sosyal oluşumların bir arada bulunmasına yol açarak çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Dear; Scott, 1984). Kentsel olgular ve ilişkiler mekânın kullanımını şekillendirmekte ve belirlemektedir. Sistem içinde kentsel arazi kullanımı öncelikli olarak ekonomik getiriyi sağlayan arsa pazarı tarafında yapılandırılmış değişim süreci olarak yönlendirilmektedir. Bu sürecin tarihsel gelişimi içinde görünümü hakkında kısa tanımlaması yapılmak İstenirse; kentleşme yoğun ve karışık hiyerarşik polarize edilmiş arazi kullanım formunun dışı vurulmuş şeklinin sosyal olgu olarak ortaya çıkması olarak belirlenmektedir (Balchin; Bill; Kieve, 1985).

Ekonomik büyüme ilişkilerinin sonucu, kentsel yerleşmeler üç yünden etkilenmektedir: Birinci olarak, göç ve karşılıklı değişim süreci yolu ile kentsel sistem oluşmaktadır. Bu sistem farklı fonksiyon ve

boyutla uyarlanmış hiyerarşik düzen içinde birbirine bağlı merkezleri ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak, her kentte farklı işlevlere sahip karışık mekan yapıları oluşmaktadır. Bu yapı fonksiyonel alanların ve bölgelerin bir arada olmasını içermektedir. Üretim yapıldığı bu alanlarda, sermaye birikim sürecine de öncülük edilmekte ve hem de emeğin yeniden üretimine yol açılmaktadır. Üçüncü alan, bu iki alana yakın dolaşım ihtiyaçlarının belirlendiği alan olarak tanımlanmaktadır (Dear; Scott, 1984). Sistem içinde, mekanın genel ideolojisi ekonomik terimlere indirgenmiş olarak arazi elde etme olarak belirlenmiştir. Bu nedenle sosyal olarak üretilmiş ekonomik olmayan mekan ile ekonomik mekan birimleri (kavramları) arasında bitmeyen mücadeleler sürdürülmektedir (Keskinok, 1997).

Kentleşme yaklaşımlarında genellikle kabul edilen kavramlaştırmaya göre; köylerden kentlere olan nüfus akımının hızı, biçimi, coğrafi dağılışı ve kentlerde yarattığı sorunların çözümü uzun dönemde ülkenin kalkınmasına yardım edecek biçimde etkileyen eşgüdümlü önlemlerin tümü "kentleşme politikası" olarak ortaya konulmaktadır. Bazı yaklaşımlarda kentleşme sorunlarını yönetsel politika çözüm yaklaşımları dışında kentleşmenin biçimini ve hızını pazar güçlerinin serbest etkilerine açık bırakılarak çözümlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bir bölüm ülke kararlarında kentleşmenin hızını ve coğrafi dağılışını etkilemenin pahalı ve kolay olmadığı belirlemesi ile kentleşme sürecine karışmamanın yerinde olacağı yaklaşımı açıklanmıştır. Ancak buna karşılık birçok ülkede kentleşme sürecinin ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak görülerek yararlanılması gerektiği; yönetimin kentleşme sürecini yönlendiren politikalarla kentleşme ile ortaya çıkan sorunların azaltmaya çalışması gerektiği kabul edilmiştir. (Sencer, 1979) .

Kentsel alanlar farklı grupların örgütlendiği mekanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar öncelikle çok uluslu şirketlerden, ulusal ve bölgesel ölçekte faaliyette bulunan gruplara kadar farklı güçte aktörleri içermektedir. Diğerleri ise kentsel düzeyde faaliyet gösteren yerel girişimcilerden, yerel yönetimlere ve inşaat yapımcılarına, kentsel toplumsal hareketlerden, örgütlenememiş kentliye kadar uzanan geniş, ancak daha sınırlı güce sahip olanları içermektedir. Bu grupları bir araya getiren veya ayıran faktör; kent mekanını bir yaşam mekanı (kullanım değeri) veya kâr (rant) sağlama kaynağı olarak görülmüştür. Kentsel girişimciler, inşaat yapımcılar, arsa spekülâtörleri, bankalar ve şirketler kent mekanını doğrudan ya da dolaylı olarak bu çerçevede görülürken, çoğu durumda geniş yığınlar için kent her şeyden önce günlük yaşamın örgütlendiği ve sürdürüldüğü mekan belirlemesi yapılmıştır. (Şengül, 2001). Bu bakımdan kentler karışık ve farklı bir toplumsal yapılaşmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Özet olarak kent, bir yerleşim türü olarak yerel yönetime sahip, tarım dışı sanayi ve hizmet faaliyetlerinin yapıldığı ve bunların toplanma-dağıtım merkezi durumunda, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin kontrol edildiği, örgütlenme ve uzmanlaşmanın sağlandığı yer şeklinde tanımlanmaktadır. Kentleşme ise, mekanda yerleşme ve nüfusun dağılımı, yerel örgütlenme, sosyal tabakalaşma, kurumlaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi, sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan nüfus toplanması ve hareketliliği süreci şeklinde ortaya çıkmaktadır.

3. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kentleşme Süreci

Türkiye’de Cumhuriyet (1923) sonrası ortaya çıkan kentleşme hareketliliği, öncelikle başkent olması ile Ankara’da nüfus artışı gelişme göstermeye başladığı belirtilmektedir. Ancak kentleşmenin hızlı gelişim süreci II. Dünya Savaşı sonrası, köylerden özellikle büyük kentlere yönelen göç hareketliliği ülke geneline yayılmıştır. Kentleşme nitelik olarak ekonomik büyüme hızının üzerinde gelişme göstermiştir. Kentlerde yeterli ve düzenli yerleşim alanlarının gelişmemesi nedeniyle kente gelenler yaşamlarını kendi düzenledikleri yerleşmelerde, kentin örgütsüz marjinal iş alanlarında çalışarak barınmaya çalışmışlardır. Bu kesimlerin bir bölümü iş çevreleri için ucuz emek gücü sağlamanın kaynağı olmuştur (Tekeli, 1991). Bu durum kentlerde, eşit olmayan ve dengesiz gelişme süreci içinde birbirinden farklı toplumsal grupları ortaya çıkarmıştır. Kentler, imarlı alanlarda daha düzenli yapılar ve imarsız alanlarda gecekondu olarak şekillenmiştir. Yaşanılan kentleşme süreci çok yönlü olarak; fiziki çevreyi, ekonomik ve toplumsal yapıyı etkilemiş, dönüşüme neden olarak fiziksel mekan üzerinde farklı yaşam biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Bir başka anlatımla, sosyo-ekonomik ve kültürel içerik somut olarak fiziksel mekana yansırak şekillenme göstermiştir. Nüfus göçü ve büyümesinin, özellikle büyük kentlerin potansiyel taşıma kapasitesinin üzerinde olması, sorunların çözümünü zorlaştırmıştır. Kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kentsel alanların artması ve mevcut kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumsal yapıda artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve ihtisaslaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan birikim süreci şeklinde gelişme göstermiştir (Keleş, 1972). Gittikçe artan nüfus baskısı karşısında düzenli konut alanları gelişimini sağlayacak planlı arsa stoğu sunumu geliştirilememiştir. Tarihsel gelişim sürecinde 1923 sonrası Türkiye’de devam eden kentleşme süreci üç dönem halinde toplanarak açıklanmaya çalışılacaktır:

3.1. Kentleşmenin Gelişmesi: Erken Cumhuriyet Dönemi (1923 -1946)

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir süre, yönetim tarafından özel sektöre (girişimciliğe) dayalı bir serbest piyasa modeli ile kalkınma denemesi içine girilmiştir. Ancak, o günün şartlarının yetersizlikleri içinde hızlı ve olumlu sonuç alınamamış, kalkınmayı başlatıp gerçekleştirmek için devlet öncülüğünü öngören yatırım modeli (devletçilik) uygulamaya konulmuştur. Bu uygulanan şekle göre özel sektörün ilgi duymadığı veya yeterli ve güçlü olmadığı alanlara, kamunun (devlet) yatırımları ile öncü olarak faaliyet göstermesi istenmiştir. Serbest piyasa kuralları içinde özel sektörün bu alanları devir alabilecek düzeye gelmesiyle; kuruluşların mülkiyeti, içinde çalışanlardan başlayarak geniş bir mülkiyet temelinde halka devredilmesi şeklinde yaklaşım ortaya konulmuştur (Kurdaş, 1994). Bu dönemde uygulanmaya çalışılan kentleşme politikası, toplumsal ve ekonomik yapıyı biçimlendiren temel öğelerden biri olmuştur (Kongar, 1976). Ulusal Kurtuluş savaşı sonrası Cumhuriyet döneminde uygulanan yerleşme politikalarının en önemlisi, benimsenen ve uygulanmaya çalışılan batı türü modernist gelişme yaklaşımına uygun olarak, Ankara'nın başkent olması ile yeni bir mekan yapısını oluşturma olarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşumun temel özelliği; kamu (devlet) eliyle sanayileşme, demiryolu, kültürel yaşam vb. konularındaki politikalar yeni yerleşme düzenini şekillendirmiştir (Tekeli, 1982). Ancak o yıllarda, Türkiye genelinde hızlı ve güçlü bir kentleşme eğilimleri bulunmadığı belirlenmesi yapılmıştır (Yavuz; Geray; Keleş, 1973).

Kurtuluş Savaşı sonrasında cumhuriyet yönetimi, dışa bağımlı bir ekonomiyi ve bunun mekansal örgütlenme biçimini yadsımıştır. Başkent, İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış ve ülke iç pazarları bütünleştirecek bir demiryolu programı uygulamaya konulmuştur. Bunun paralelinde ulusal kentsoylu (burjuva) toplumsal grup geliştirmek için batıya açık kültür ve yaşam biçimi kurgulanmak istenilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar kentleşme süreci yavaş gelişme göstermiştir (Tekeli, 1982). Yeni yönetim, Cumhuriyet sisteminin başarısını Başkent'in kentsel gelişmesiyle özdeşleştirerek, kentleşmeyi denetleyip yönlendirecek yönetsel yapı kurulması ile planlama süreci ve yapılaşmaya kaynak ayrılması gerçekleştirilmiştir. Ankara'nın başkent oluşu ile eski kent dokusunu etkileyecek pek çok uygulama yapılmaya çalışılmıştır. En önemli kararlardan biri, eski Ankara'nın fiziksel dokusu çok fazla değiştirilmeden; eskisinin üstüne değil yakınına yeni bir kent kurulması temel yaklaşımı benimsenmiştir. Ankara için çıkarılan özel yasayla kurulan örgütler, yapılan uluslararası imar planı yarışması ile "Yeni Cumhuriyet" için kentleşmede uygulama özellikleri gösteren laboratuvar niteliği kazanmıştır: Ancak iyi gelişmelerin birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar emlakçılığın, arsa spekülasyonunun, konut sorununun ve gecekonduculuğun egemen olduğu bir kent durumuna dönüşmüştür (Yavuz, 1980). Merkezi yönetimce 1930 - 1935 yılları arasında çıkarılan "Belediyeler Kanunu, Yapı Yollar Kanunu, Belediye İmar Heyetleri Kurumları" ile yerel yönetimlerin görev alanları genişletilerek kentlerin fiziksel mekan oluşumu yönlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak yerel yönetimler yatırımları yapabilecekleri yeterli kaynağı yaratamaması nedeniyle, önemli yatırımlar büyük ölçüde merkezi yönetime bırakılmıştır (Tekeli, 1982). Merkezi yönetimin kentleşmeyi belirleyen planlama ve teknik konularda onay yetkisiyle yerel yönetimler üzerinde ağırlıklı vesayeti ve denetimi ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin ülkesel ölçekte mekansal yapıyı belirleyen politikaları; yeni yönetsel ve kültürel başkent'in İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, bazı il merkezlerini yönetim ve kültür merkezi haline getirerek bölgesine çağdaş gelişmeleri yayacak modern kentlerin oluşturulması, ülkenin demiryoluna dayanan ulaşım sistemini geliştirerek mal ve insan hareketliliğini kolaylaştırılması, Anadolu kentlerinde kamu tarafından sanayi (küçük sanayi bölgeleri) kurularak yaygınlaşmasını sağlamak olarak özetlenebilir. Tarım – kırsal alanın kentleşmede etkinliği olarak; Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile geliştirilen en önemli politikaların başında köyün kalkınmasına yönelik yaklaşım olmuştur. Kentlere akının yoğunluk kazanmadığı 1950 öncesinde köylünün maddi ve manevi seviyesinin yükseltilmesi amaçlandığı belirtilerek, kalkınmada asıl olanın köylülük niteliğinin yükseltilmesi olarak görülmektedir. Bunun için kent hayatı çekici olmakla beraber asıl olanın köylünün köyünde kalması gerektiği vurgulanmıştır (Güney, 1945).1950'ler sonrası hızlı kentleşme sürecine uygun olarak kırdan kentlere yönelmesi ile kırsal alanda tarımla ilgili bazı politika yaklaşımları geliştirilmiştir.

3. 2. 1946-1960 Dönemi Kentleşmeye Yaklaşım

2. Dünya Savaşı sonrası, ülke genelinde ortaya çıkan kentleşme olgusu, 1950'li yıllarda hızını arttırmıştır. Kentlerin nüfusları hızlı artış göstererek kentsel alanlar büyümüş, gelişmiş ve değişime uğramıştır. Özellikle büyük kentlerin dışında oluşan gecekondu bölgeleri; mevcut yerleşim alanlarını çevreleyen gecekondu kuşaklarına dönüşmüştür. Bu gelişme, mevcut imar ve yapılaşma kurallarının dışında daha büyük fiziksel yerleşimlerin oluşumuna yol açmıştır. Ortaya çıkan ikili kent yapısı; eksik

altyapıları ve düzensiz gelişimleri ile gecekondular, diğer yandan imarlı konut alanları şeklinde kendini göstermiştir. Ancak düzenli konut alanları da yüksek yoğunlukları, eksik sosyal donanım alanları, teknik alt yapıları ve çok parçalanmış mülkiyet yapıları ile sağlıklı gelişme gösterememiştir. Kentlerde sanayileşmenin sınırlı gelişme göstermesi nedeniyle, kırsal alandan göç eden kesimler hizmet sektöründe veya marjinal işlerde çalışarak kentin ortalama geçim düzeyinin altında yaşamaya başlamışlardır (Sencer, 1979). 1950'li yıllarda, Türkiye'de tarımsal üretimde ortaya çıkan yapısal dönüşüm ile kırsal alanlardan kentlere göçün artmasına ve kentleşmenin hızlanmasına neden olmuştur. Genellikle bu olgunun ortaya çıkışında, iki önemli birbirinden bağımsız değişken etkili olmuştur. Bunlar; nüfus artış hızının ivme kazanması ve tarımsal üretimde hızlı makineleşmeye gidilmesidir. Bu iki değişkenin biri diğeri üzerinde etkisini arttırarak kırsal alanda, daha önceki dengenin bozulmasına neden olunmuş ve yapısal mekan dönüşümü bozukluklar ile ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1982). Bu sürecin tarımsal arazi sahipliği yönünden bakıldığında, küçük veya topraksız köylülüğün kırsal mekan yapısından çözülerek kopmasını hızlandırmıştır. Tarımsal arazilerin mülkiyet yapısı büyük toprak sahipliği yönüne doğru gelişme göstermiştir. Kırsal yapıda arazileri küçülmüş mülk sahipleri ve mülksüzlerin oluşturduğu kesim tarımda geliştirilen yeni üretim süreçleri ile birlikte kırsal alanda yetersiz ve geri teknoloji kullanarak varlıklarını sürdürme veya kentlere yönelme yolunu seçmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası (1945), ABD (Amerika Birleşik Devletleri) tarafından uygulamaya konulan "Marshall Planı" ile savaşta yıkıma uğramış ülkelerin geliştirilmesi ve yeniden imarı için ekonomik yardımların yapılması amaçlanmıştır. Serbest piyasa sisteminin etkisiyle batılı ülkeler, ekonomik sistemlerini (piyasa ekonomilerini) müdahalelerden, kısıtlamalardan uzak tutmaya çalışmışlardır. Türkiye, savaş sonu döneme, savaş döneminde hazırlanan ilk "Kalkınma Planı" ile girmiştir. Bu plan genel olarak, 1930' dan itibaren çeşitli şekillerde hazırlanmış sanayi planlarının sonucusu niteliğindedir. Genel amaçları yönünden gelişme için "tarımsal gelişme biçimini" hedef alan bir sanayileşme planı niteliğinde olduğu belirlenmekte (İlkin; Tekeli, 1983). Savaş sonrası oluşan duruma uygun olarak Türkiye, seçimini batıda uygulanmakta olan model doğrultusunda yapmak zorunda kalmıştır (Sencer, 1991). Bu seçimde Marshall yardımından yararlanma amacı önemli bir rol oynamıştır. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarından beri uygulanmakta olan karma ekonomi sistemi terk edilerek, liberal serbest rekabetçi ve özel girişimci bir ekonomi politikası benimsenerek uygulamaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kırsal alanlardan hızla kentlere yönelen nüfus kitle hareketliliği karşısında kamu yönetimi çözümler sunamamıştır. Karşılaşılan çaresizlik ve ortaya çıkan sonuçlar ilk etapta gerek devlet kurumları gerekse orta sınıfların olumsuz yaklaşımlarına yol açmıştır. Kentsel düzenin büyük ölçekte baskıyla karşılaşması karşısında orta sınıfların ilk tepkisi devletin bu kesimlere karşı sert önlemler alması, gelenlerin geri gönderilmesi yönünde olmuştur. Ancak bu sorunun polisiye önlemlerle çözülemeyecek ölçüde büyük, yapısal olduğunu ve sorun karşısında duyarsız kalmanın sosyal adalet açısından önemli sorunlar yarattığı şeklinde görüşler belirtilmiştir (Şengül, 2001)

II. Dünya Savaşı öncesi yerel yönetimler sınırlı insan ve parasal kaynaklara karşılık; altyapı ve kent hizmetleri sağlamada belirli ölçüde başarılı olmuşlardır. Savaş sonrası karşılaşılan hızlı kentleşme olgusu karşısında yetersiz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Bunun için yerel yönetimlerin parasal olarak güçlendirilmesi için 1948 yılında "Belediye Gelirler Yasası" çıkarılarak İller Bankası kurulmuştur. Ama bu gelişmelerin yerel yönetimlerin yapıları ve uygulamaları üzerinde önemli değişimleri yaratmadığı görülmüştür (Tekeli 1982). Türkiye'de kentsel alanlarda kamu yönetimin sağladığı altyapı ve imar planı kararları ile arsa üzerinde oluşan değer artışlarının, hiçbir üretici katkısı olmayan arsa sahiplerine aktarılması süreci sürekli ortaya çıkan durum olmuştur. Bu transfer mekanizmasının üç boyutunun olduğu, kamunun kentsel alanlara müdahale ederek yönlendirememesi politikasızlığının dışında gelişen; gecekonducu gecekondular alanlarını, yap-satçı (küçük girişimci) imarlı alanları, büyük sermaye ise sanayi alanlarını şekillendirmede etkili olduğu belirtilmektedir (Tekeli, 1994). Her üç durumda kentsel alanlar değer artış (rant) paylaşımı süreçlerine sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı kentleşme süreci içinde, hem kentleşmeyi hem de sanayileşmeyi gerçekleştirme konusunda tercih yapılması zorunda kalmıştır: Yönetimler; sınırlı sermaye birikimini, sanayileşmeyi geliştirmek için kullanmıştır. Savaş sonrası Batıda oluşan refah devleti yaklaşımının Türkiye'de uygulanması amacıyla, sosyal güvenlik fonlarının oluşması ve bu yolla konut edinilmesine olanak sağlayan kredi mekanizmaları oluşturulmuştur. Buradan amaçlanan siyasi iktidarların orta sınıfları kendilerine yakın bulmaları ve sistemin devamının mülkiyetin orta sınıf içinde yayılması ile olanak bulunacağı kabul edilmiştir (Tekeli, 1984).

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu döneme kadar siyasal ve ekonomik yönlerden modernleşmeyi araç olarak kullanan kamusal otoriter yönetim biçiminden, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erişiyile liberalleşme dönemine girilmiştir. 1950 yılındaki ilk serbest seçimle muhalefet (Demokrat Parti), büyük

çoğunlukla iktidara gelerek düzen içinde iktidar değişikliği ortaya çıkmıştır (Weiker, 1967). Demokrat Parti (DP), daha dar çıkarları ve kimliğiyle siyasi parti olmaktan çok, ortak bir hedef etrafında birleşen, çeşitli çatışan ve çıkarları kucaklayan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Karşıt güçlerin koalisyonu; işadamları, toprak sahipleri (feodal ağalar), kasaba artisanları ve tüccarları, serbest meslek sahipleri ve aydınlar, hatta bürokratlar birlikteliğiyle iktidara gelmişlerdir. Ülkenin kalkınması için, olabildiğince kısa sürede Batı'nın gelişme düzeyine yaklaşılması hedeflenmiştir. Ancak kısa sürede kendilerini destekleyen bütün baskı gruplarını memnun edemeyecekleri ortaya çıkmıştır. Bu gruplar içinde iktidara desteğini sürekli ve güçlü sürdüren toprak ağalara yönelik politikası devamlılığını korumuştur. Böylece ekonomik uygulamalar, çok partili bir sistemle desteklenmek istenmiştir. Benimsenen yapının ekonomi politikası; özel mülkiyete dayanan, kişinin ekonomik hürriyetini gözeten, özel sektörü temel alan bir düşünce üzerine kurulmuştur. Devletin görevi ekonomik faaliyetleri düzenleme, hukuki ve ekonomik olanakları ortaya koyma ve özel sektöre geniş ve emin iş sahaları sağlamak olarak bakılmıştır (Ahmad, 1977). Bu yaklaşım kentsel mekan üzerine yansıyor, fiziksel kent mekan oluşumları daha çok bireysel girişimlerle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'da ortaya çıkan imar uygulamaları, benimsenen ekonomik yaklaşımın yansımaları sonucunda oluşmuştur (Şengül, 2001). Çeşitli araştırmalarda 1950'li yıllar, Türkiye'de hızlı ve çarpık kentleşme tarihinin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Kırsal alanlardan büyük kentlere sürekli göç ile özellikle kent çeperlerinde düzensiz yapılaşmalar (gecekondulaşma) süreci yaşanmaya başlanmıştır (Aktüre, 1980). İkinci Dünya savaşı sonrası yaşanan politik iktidar değişikliğiyle kapalı, korumacı ve içe dönük politikalar terk edilerek yerini serbest ticaret ve açık ekonomi politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Bu politikaların uygulanmasından yeterli sermaye birikiminin olmaması nedeniyle gelişmiş ülkelerden dış yardımlarla kaynak (kredi) sağlanması yoluna gidilmiştir (Erendil, 1990). Bu süreç içinde, özellikle ulaştırma sektöründeki gelişmeler kırsal nüfusun daha kolay kentlere ulaşmasını sağlamıştır. Başta karayolları olmak üzere ulaşım ve taşıma alanındaki gelişmeler; elverişsiz, kapalı ve kendine yeterli kırsal birimlerin kentsel alanlara açılmasını kolaylaştırmıştır. Nüfusun kentlere yönelmesi kentleşmenin ivmesini arttırmıştır. Bu gelişmeler, sermaye ve emek hareketliliğini de beraberinde ortaya çıkarmıştır (Keyder, 1988). Kırsal alanlardan kentlere olan göçün artması, hızlı bir kentleşme süreci ülkenin yapısal mekan dönüşümünü etkilemiştir. Uygulanan ekonomik sistemin gereği olarak kentleşme mekanın şekillenmesi piyasa güçlerinin yönlendirilmesine bırakılmıştır (Tekeli, 1982). Alman dış yardımlar ve olumlu doğa koşulları ile belirli ölçüde gelişme yaşanmıştır. Ancak daha sonraları ekonomik sistem kendi iç dinamiğiyle gelişememesi nedeniyle, düşüşe geçerek 1958 yılında aşırı karışmacı nitelikte kamunun müdahalesi (stabilizasyon) ile ekonomik önlemlere başvurulmuştur.

Bu dönemde kentsel gelişmenin kendiliğinden bireysel girişimlerle ortaya çıktığı söylenmektedir. 1950'li yıllarda kent mekan oluşumunun piyasa güçlerince belirlenmesine bırakılmasına örnek olarak Başkent Ankara gösterilmektedir. Başkent Ankara'da; nüfusunun hızlı artışı, plan kararlarının yaptırımlar getirememesi, hızlı artan iç göçlerin baskısı ile kentin gelişmesi kontrol edilememiş ve daha 1950' li yılların başında Alman mimar Jansen' in imar planının 1990 yılı için öngördüğü 300 000 kişilik nüfus hedefi aşılmıştır. Planların çeşitli şekillerde yorumlanması, parça parça ele alınması ve devamlı değişikliklere uğramasına neden olmuştur. 1955 yılında uluslararası planlama yarışması ile iki mimar (Nihat Yücel ve Raşit Uybadin) tarafından hazırlanan ve 5720 hektarlık bir alanı kapsayan Ankara'nın İmar Planı 1957 tarihinde yürürlüğe girmiş. Ankara'nın 2000 yılı nüfusu, 750 bin olarak tahmin edilmiştir. Aşırı nüfus artışları ve plan uygulama araçlarındaki yetersizliklere bağlı olarak, kentin sağlıklı gelişimi bu planla da denetlenememiştir (Tunçer, 2000). Bu imar planı ile daha önce Jansen planı ile yürürlükte olan kamuya yönelik planlama anlayışı terk edilmiştir. Yeni plan anlayışında tek bir parsel üzerinde birden çok konut yapılarak bireysel kârların artışı ve dağılımında düzenleme sağlama amaçlanmıştır. "Kat Mülkiyeti Kanunu" nun çıkışı ile birlikte kentlerde arsa spekülasyonu hızlanmış ve arsa fiyatlarında yüksek artışlar ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde kentleşme olgusuna genellikle köyden kente göç yaklaşımı olarak bakılmıştır. Ortaya çıkan sorunların göçün engellenmesi ile ortadan kalkacağı varsayılmıştır. Ancak kent yerel yönetimleri tarafından yasalarla aykırı yapılan gecekondulara göz yumulması ve merkezi yönetim (politik iktidar) tarafından çıkarılan "gecekondu af kanunları" ile gecekondu meşruiyet (yasallık) kazandırılmıştır. Eski kentliler ise kentlerin köysel alanlara dönüştüğünü belirterek, gecekonduların yıkılmasını savunmuşlardır. Türkiye'de sanayileşmeyi sürdürmek için, yetersiz olan sermaye birikimi sanayi sektörüne kaydırılmıştır. Siyasi süreç sanayide sermaye birikimini hızlandırırken, büyük sermaye de bu alana çekilmeye çalışılmıştır. Kentsel mekanın şekillenmesi ise küçük sermaye sahiplerine (yap-satçı) ve ucuz emeği üreten gecekondulara bırakılmıştır. Böylece, kentsel alanlarda sanayinin yarattığı artı değeri büyük sermaye ve kentin yapılanmasından doğan artı değer ise toprak sahipleri ve küçük üreticiler tarafından kontrol edilmiştir (Tekeli, 1982).

Kentleşme süreci içinde, fiziki yapılaşma sorunları önem taşımıştır. Kentleşme giderleri içinde en önemli bölüm fiziki yatırımlara gitmiştir. Donatılmış kentsel arazinin üretilmesi, konutların, işyerlerinin, sosyal donatım yapılarının yapımı büyük yatırımlar gerektirmiştir (Akçura, 1982). Kentleşme sürecinin altyapısı ve konut alanları ile pahalı bir yatırım olması ve bu yatırımın geriye dönüşünün dolaylı olarak diğer sektörleri etkileyerek daha yavaş bir sürece yayılması nedeniyle, üretim maliyetinin düşürülmesi gereği üzerinde durulmuştur. Ancak kentleşmeye ayrılan kaynağın miktarı daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ise kentleşmenin sağlıksızlığını ortaya çıkarmıştır. Sağlıklı bir yapı oluşturmada kentsel gelişmenin yönlendirilerek maliyetlerin düşürülmesinin fiziki planlamanın sorunu olduğu belirtilmiştir (Tekeli, 1991). Bu dönemlerde Türkiye'de ortaya çıkan kentleşmenin az gelişmiş bir ülke olmasından kaynaklandığı ve bu gelişmişlik düzeyi tarımsal yapının nitelikleri ile tarımın ekonomik yapıda koruduğu öneme ve nüfusun hızla artmasına bağlı olduğu belirtilmiştir (Akçura, 1982). Ancak kentleşmenin az gelişmiş ülke sorunu olmadığı, gelişmiş ülkelerin de bu süreçten geçtiği belirtilmektedir. Genellikle az gelişmiş ülkelerde kentleşme ile ortaya çıkan sorunların çözümünde yetersiz kalınmıştır. Bunun nedenlerini kaynak azlığı, nüfus artışı, teknik insan ve araç eksiklikleri ve yönetsel yapının işlevsizliğine bağlanmaktadır (Tekeli, 1991). 1950'lili yıllarda, önce binlere sonra yüz binlere varan traktör ve diğer aletlerin tarımsal üretime girmesiyle, hızlı kentleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır. Kentleşme; nüfusun ücretlileşmesi, işçileşmesi, yeni meslek ve iş düzeninin ortaya çıkması, aile düzeninin ve yapısının büyük değişikliğe uğrayarak parçalanması ile geri dönülmez (irreversible) yapısal değişmeyi başlatmıştır. Bu sürecin dalgalar halinde yayılması toplumun dipten doruğa doğru eski yapının ilişkiler, kurumlar, değerler ve düşünceler yönünden büyük değişimini hızla oluşturmaya, diğer bir deyişle kendisini "dipten doruğa" yenileyerek genel değişme süreçlerinin yoğun olarak yaşandığı belirtilmiştir. Türkiye geç sanayileşen bir ülke olarak geçen yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran bu gelişme; köylülüğün çözülmesi ve topraktan kopan insanların kentsel alanlara yönelen göçü olarak ortaya çıktığı açıklanmıştır (Kıray, 1998). (1950-1980 yılları arasında yaklaşık 20 milyon kişi kırsal alandan kente akın ettiği belirtilmektedir.)

Artan kentleşme sorunları karşısında, 1958 yılında kurulan İmar ve İskan Bakanlığı ile imar ve konut konularında merkezi yönetimin faaliyetleri yasal olarak belirlenmiştir. Kentleşme ve imar sorunlarına yönelik bir ihtisas bakanlığı olarak araştırma ve incelemeler yapması, bölge planlamaya ağırlık verilmesi, konut sağlamanın kamu görevi olarak üstlenilmesi, ucuz konut sağlamada uygun yapı malzemesi araştırıp üretmesi öngörülmüştür. Bu kurumun işlevlerinden olarak metropoliten alanlarda (büyük şehirler) karşılaşılan yerleşme sorunlarına sürekli bir planlama aracı ile yaklaşımı için, 1965 yıllarında "nazım plan büroları" kurulmuştur. 1980'li yıllara kadar olan uygulamalarda, İmar ve İskan Bakanlığı'nın kentleşme sorunlarının çözümü konusunda yetersiz kaldığı ve merkezden müdahalenin çözüm getirmediği şeklinde görüşe varılmıştır. Sonuç olarak Bakanlığın uygulamalarının, gecekondulaşma ve izinsiz - kaçak yapılaşma artışının nedeni olarak görülmüştür. İmar planlarını onama ve değiştirme kurumu olarak, kamusal yana ağırlık vermesi gerekirken kentsel alanlarda oluşan değer artışlarının (rantların) dağıtım ve düzenleyicisi olarak yönlendirildiği vurgulanmıştır (Şenyapılı, Uzun, 2006).

Özellikle büyük kentlerin mekan organizasyonu; gecekondu ve düzenli konut mahalleleri olarak birbirleriyle çelişen yapılar şekline dönüşmüştür. İmarlı alanlarda ortaya çıkan bu çelişik durumları meşrulaştırma amacıyla konut alanlarında değişiklikler yapılarak tek bir mülkiyet biriminde çok mülkiyet oluşturulması amacıyla "Kat Mülkiyeti" kavramını; özellikle orta sınıflar için yüksek yoğunluktaki konutlardan hisseler sağlamaya yönelik olarak uygulamaya konulmuştur. (Balamir, 1994), (Alsaç, 1993), (Eryıldız, 1995). Özetlenirse, kentleşme, kente göç eden nüfusun kaynağının çok farklı nitelikler taşıyan kırsal yerleşmelerden gelmesi nedeniyle yerleşmeler arası nüfus değişimi olarak görülmesi yanında, toplumsal ve ekonomik değişim sürecini de ortaya çıkarmıştır. Bu süreçle beraber, geleneksel koşullara göre biçimlenmiş toplumsal kurumları, örgütleri ve ilişkileri ve bunları oluşturan tutum ve davranışlar belirli ölçülerde değişime uğramıştır. Bu bakımdan kentleşme olgusunun en belirgin yönü, toplumsal değişme ve yeni mekan biçimlenme sürecini belirleyicisi olarak ortaya çıkmasıdır.

3. 3. 1960 Sonrası Kentleşmenin Hızlanması

1960'lı yıllardan itibaren, merkezi yönetimler tarafından siyasi belge şeklinde hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmesiyle hukuksal niteliğe dönüşen "Beş Yıllık Kalkınma Planları"nda, kentleşme konusunda çeşitli yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu dönemde, sanayideki gelişme tarım sektöründeki gelişmeyi aşmasına rağmen, yeterli ekonomik büyüklüğe ulaşamaması nedeniyle, kentsel nüfusunun önemli bir bölümü üretici olmayan marjinal sektörlerde iş bulmuş veya yaratılmaya çalışılmıştır (Erendil, 1990). Kentlerde ortaya çıkan ikili yapı; ekonomik ve sosyal-kültürel içeriğiyle

mekana yansıyan fiziksel boyutuyla ortaya çıkan çelişkili durumlar göz önüne alınmayarak, bütün çözüm önerileri ve yasal süreç yaklaşımları tekli yapıya göre koşullandırılmıştır (Akçura, 1982). Hızlı nüfus artış hızının toplumsal sorunları ortaya çıkarması yanında kalkınmayı da yavaşlatacağı varsayımı ile doğumların kontrol altında sınırlandırılması için 1965 yılında "Nüfus Planlama" sı yürürlüğe girmiştir. Böylece daha sonraki yıllarda nüfus artış hızında belirli bir azalış görülmeye başlanmıştır. Türkiye nüfusunun 1960 sonrası doğum oranlarının düşerek nüfus artış hızını yavaşlatıcı yönde olmasının nedenleri arasında doğurgan yaş grubunun küçüklüğü ve yurt dışına işçi göçünün ağırlık kazanmasına bağlanmıştır. 1960'lı yıllarda beş yıllık planlı kalkınma süreci içine girilmesi ile nüfusun kendi iç dinamiğiyle artış gösterdiği bir ortam yaşanmaya başlanmıştır (Sencer, 1979). 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ekonomi politikalar, bir önceki döneme tepki niteliği taşımaktaydı. Burada, 1960 askeri müdahalesi sonrası yürürlüğe konulan 1963 Anayasa'sının rolü etkili olmuştur. Ekonomik yapıda özel kesim karşısında kamu kesiminin tekrar ağırlık kazandırılması istenilmiştir. Kamu sektörü ekonomiyi düzenleme kararları almasının yanında, sürece doğrudan katılması şeklinde politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yapının daha sonra birbirine karşıt iki sistemin oluşmasına yol açtığı bilinmektedir. Batının gelişmiş kapitalist ülkeleri, sistem içerisindeki sınıfsal çelişkileri azaltabilmek için "sosyal" ve "refah toplumu" uygulamalarını getirmek zorunda kalmışlardır. Sanayileşme sürecinin son aşaması olarak "refah toplumu" veya "tüketim toplumu", 1960'lı yıllarda en üst seviyesine ulaşılmıştır (Erkan, 1998). Türkiye'de sosyal devlet uygulamaları 1963 yılında kabul edilen yeni anayasa ile başlamıştır. Kentleşme bütün hızı ile devam ederken yapılan politik açıklamalarda, Türkiye'de kentleşme sürecinin birbirini tamamlayan iki aşaması olduğu belirtilmiştir. Birinci aşama, kırsal nüfusa hareketlilik kazandırarak yer değiştirmesini sağlayıcı "itici güçler" in etkileri; bunlar geçim sıkıntısı, toprak yetersizliği, yeni iş bulma istemi, kentin çekiciliği, öğrenim, kan davası, akrabaların bulunması vb. olarak belirlenmiştir. İkincisi, kentlere göç etmeye yönelen etmenleri ise "çekici güçler" olarak; iş olanaklarının çokluğu, akraba-hemşehri ve daha önce göç edenlerin tavsiyesi, kent olanaklarının çekiciliği vb. olarak belirlenmiştir (Sencer, 1979). "Köy itiyor, kent çekiyor" açıklaması, özellikle kırsal alanda makineleşme ile ortaya çıkan yapı değişikliğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece göç edenlerin kente kabul edilmeleri (kentlileşme) süreci yaşanmaya başlanılmıştır. Yerel ve merkezi yöneticileri bu kesimlerin gelecekleri hakkında politikalar oluşturmak zorunda kalmışlardır (Tekeli, 1982). Yerel yönetimler bu alanlara altyapı hizmetleri götürmüş ve merkezi yönetim de ortaya çıkan yasal olmayan kentleşmeyi meşrulaştırma içine girmiştir: 1960 sonrası dönemde, kentleşme sorunlarının ortaya çıkışı yönetimler tarafından sosyal bir olgu olarak kabul edilerek, çıkarılan yasalarla ortaya çıkan mekânsal yapıyı meşrulaştırma süreci içine girilmiştir: Kat Mülkiyeti Yasası; imarlı alanlarda aynı arsa üzerinde daha fazla ekonomik değer (rant) elde etmek için süreci yasal duruma sokmaya yöneliktir. Gecekondu Yasası; imarsız alanlarda ortaya çıkan yapılaşmayı önleme ve tasfiye etme gibi olumlu bir yaklaşım içinde olmasına rağmen hedef kitleye ulaşamaması nedeniyle yeterli uygulama olanağı bulamamıştır. İmar afları; imarlı ve imarsız alanlarda kaçak yapılaşmayı, gecekonduları önleme ve imar düzeni içine sokma gibi görünen amaçlar olmasına rağmen, bu işlemin gerisinde bu yapıları meşrulaştırarak oluşan değer artışlarının yasalara uymayanlara aktarılması şekline dönüşmüştür. Ancak kentleşmeye müdahalede sınırlı kalınmıştır. Kentler nicelik olarak hızla nüfus büyümesiyle karşılaşılmasına rağmen, her türlü kentsel sorunları ve yetersizlikleri içinde bulunduran mekanlara dönüşmüştür. Özellikle büyük kentlerin mekan organizasyonu; gecekondu ve düzenli konut mahalleleri olarak birbiriyle çelişen yapılaşmayı ortaya çıkarmıştır. İmarlı alanlarda baskılarla ortaya çıkan durumu meşrulaştırma amacıyla mülkiyet üzerinde değişiklikler yapılarak uygulanan Kat Mülkiyeti Yasası; orta sınıflara yönelik olarak yüksek yoğunlukta inşa edilen konutlardan hisseler sağlamak için uygulamaya konulmuştur. Böylece orta sınıfların konut piyasasına girmesi sağlanarak ekonomik ilişkilerin yoğunluğun artmasına çalışılmıştır. Kentleşme sorunlarındaki gelişmeler uzmanlaşmış ve ihtisaslaşmış bir merkezi örgütün gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1970'li yılların başında özellikle büyük kentlerde seçimlerle değişen yönetimlerinde yeni bir yerel yönetim ideolojisi (sosyal demokrat yerel yönetimler) ve hareketi ortaya çıkmaya başlamıştır. Yerel yönetimlerde demokratikleşmeye gidilerek, merkezi yönetim ağırlığının azaltılması, yerel özelliklerden hareketle ekonomik, sosyal ve kültürel alanda kural koyucu hale getirilmesi istenilmiştir. Kentsel alanlarda oluşan gelişmelerin politik alana yansımaları kentleşme süreci yeniden değerlendirilmiştir. Konut çevrelerinde oturanların özellikle kent planlama sürecinde kendilerini ilgilendiren kararlara çıkarılmaları savunacak tarzda katılması istenmiştir. Kent yaşamında giderek artan yönetime katılma istekleri ve yerel yönetimlerin bu gelişmeyi destekleyici tavırları, değişimin başlangıcı olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak gelişen yaşam çevresi bilinci politik karar alma ve uygulama sürecine yansıtılamamıştır. Çevre bilincinden fiziksel mekanın oluşumuna kadarki süreçte kentlilerin yer alması yavaş ve zayıf oluşan bir yapı değişimine yol açmış, ancak geliştirilememiştir

Türkiye’de her dönemde, gayrimenkul (arsa ve konut) alış verişi ile sağlanan kazancın yüksek olması nedeniyle, tasarrufların bu alana kaymasını ortaya çıkarmıştır. Ancak 1980 sonrası ortaya çıkan şartlar bu durumu değiştirici olmuştur. Tasarrufların finans borsasına yönelmesi ile emlak fiyatlarındaki dengelemeyi ortaya çıkardığı söylenebilir.

Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında çeşitli oluşumların yaşandığı, yetersiz çözümler veya çözümsüzlükler nedeniyle sorunların birbirlerine karıştığı dönemdir. Köylülüğün azaltılması veya sona erdirilmesi; kırsal alanların ülke ekonomisine katkıda bulunması için, tarımsal üretim faaliyetlerinin sistemin ekonomik ilişkileri içinde yer almasının gereği ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanın dinginliğinin azaltılması ve yapıya hareketlilik kazandırılması için kentsel mekan sorunlarının çözümünde yeni yaklaşımlar ortaya konulamamıştır. Gerçekleştirilen tarımsal üretimin gerçek değerini bulması için, ülke ve uluslararası pazarlama ilişkilerinin aksamadan kurgulanmasına gereksinim duyulmaya başlanmıştır (Sencer, 1979), (Göymen, 1982).

3. 4. 1980 Sonrası Kentleşmeye Müdahalede ve Yönlendirilmesinde Kamunun Etkinliği

Kamu tarafından 1980’li yıllar sonrası konut yapımına kredi desteği şeklinde kaynak aktararak, kentleşme süreci yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kentleşme sürecinin üçüncü aşaması olarak belirlenen döneme, bir bölüm yaklaşımlarda kentleri daha yaşanabilir duruma getirmek için kentleşmenin niteliğini geliştirme ve değiştirme olarak da açıklanmaktadır Bunun için sosyal, ekonomik ve kültürel değerleri yükselterek toplumsallık içinde kentlerde yeni yerleşim düzenlemeleri yapılmaya çalışılmıştır. Gelişmiş ülkelerin kentleşmede benimsedikleri mekansal standartlara ulaşılması gereği üzerinde durulmuştur. Demokratik gelişmenin temelinde yerel dinamiklere dayanılarak kentsel mekan ve çevre standartlarının yükseltilmesi, Avrupa Konseyi tarafından 1992’de kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı”nın hareket noktası olarak alınması hedeflenmiş. Kentli hakları ve yaşam kalitesinin boyutları; konut alanları, çalışma alanları, dinlenme ve eğlenme ile ulaşım arasında birbirlerini engellemeyen, uyumlu arazi kullanışı dengesine sahip, kişilerin birbirleriyle ilişki kurma fırsatlarını çoğaltan kentsel yaşamın sağlanması olarak benimsenmeye çalışılması olarak belirlenmiştir. Kentsel mekanın oluşumunun politikacıların aldıkları kararlarla değil de plancılara ve sivil toplum kuruluşların toplumsallık temelinde kentlerin geleceğine ortak olmaları bilincinin gelişmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Kentlerin biçimlenmesinde 1980’li yıllara kadar, kentleşme gibi karmaşık süreç müdahalede, kamu yönetimi açısından, kentleşmenin "sahipliği" konusu açıklık kazanamamıştır. Kentleşmenin hangi kamu kuruluşu tarafından yönlendirileceği ve özellikle merkezi yönetim-yerel yönetim dengesinin nasıl geliştirileceği tam olarak belirlenememiştir. Bunun nedeni olarak özellikle kamu yönetiminin ekonomik alandaki etkinliğinin özel sektöre kaydırılması şeklinde politika değişikliği gösterilmiştir. Kamu yönetiminin kentleşmeye yaklaşımının örgütlenme biçiminde ve sorumluluk - yetkilerin dağılımında tutarlı ve etkili bir sistem kurulamamasıdır: Kentleşme gibi bir ülkesel sorunu çözmede ulusal kamu politikaları etkili olamamıştır: Kentsel hizmetlerin karşılanması; ötesinde, kentleşmenin sürdürülmesinde altyapının planlanması uygun biçimde gerçekleştirilememiştir. Bunun için etkili arsa politikası güdülmesi; gereken zamanda ve ölçütlerde arsa üretme konularında politikaları geliştirecek kurumsal yapı oluşamamıştır.

1960-1980 arası Türkiye’de ekonomik sistem konusunda kavram kargaşasının yaşandığı dönem olarak görülmektedir. Ekonomik yapıda enflasyonist ortam içinde, kamunun sürekli müdahalesi ve dış ödemeleri kontrol altında tutabilmek için dışarıya sürekli olarak borçlanılan bir süreç yaşanmıştır. 1970’li yılların sonuna doğru gittikçe artan ekonomik bunalım, 1980 yılında “24 Ocak 1980 Kararları” adıyla bilinen ekonomik önlemlerin politik yönetim tarafından uygulamaya konulmasını gerektirmiştir. Gereğesinde ekonomik sistemin içinde bulunduğu bunalım ve darboğazlardan kurtaracak dengeli gelişme için bu kararların uygulamaya konulduğu belirtilmiştir (DPT,1980). Amaçlanan ekonomik hedefi gerçekleştirmek için dış yardıma ihtiyaç duyulan klasik bir ekonomik istikrar programı sunulmuştur. Yaklaşımda, benimsenen sistemin gereği olan serbest pazar ekonomisi kurallarına uygun yeni bir yapılanma öngörülmesidir (Boratav, 1995). Sistemin işleyişi içinde ortaya çıkan “döngüsel ekonomik salınımları” önlemeyi amaçlayan “sistematik Keynezyen müdahale” olarak tanımlanmaktadır (Harvey, 2012). Ülkemizde uygulanan, “24 Ocak 1980 Ekonomik Önlemleri” sonrası, ekonomik krizden çıkmanın yolu olarak kentleşmede konut sektörünü canlandırılmasına yönelik olarak kamu (devlet) desteği ortaya çıkmıştır. Bu süreç doğrudan destek olarak değil de dolaylı olarak kaynak aktarımı (konuta kamu tarafından kredi kaynağı sağlama) şeklinde kendini göstermiştir. Yeni ekonomi politikalarda, kentleşme ile ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin sistemin kuralları ve çerçevesi içinde faaliyet göstermesi istenilmiştir. Bu yapıya işlerlik kazandırılması için kaynağı yaratmak amacıyla, kontrol ve denetimlerden ayrı tutulan 130’a yakın fon kamu (devlet) bütçesi dışında kurulmuştur (Kurdaş, 1994). Bu kararlar ile kentleşme olgusunu etkileyerek kentsel alanların yeniden

üretilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kentin fiziksel mekan oluşumunu sağlayan altyapı ve konut gibi yatırımlara kamunun kaynak sağlama işlevi ağırlık kazanmaya başlamıştır. (Uzel, 1985). 1980'li yıllara kadar kentlerin mekansal yapısı, uygulanmaya çalışılan “karma ekonomik sistemin” gereğine uygun olarak şekillenmiştir. Kamu yönetiminin kentleşme gibi karmaşık sürece müdahalesinin devamlı sınırlı kalması ve asıl desteğin sanayileşmeye verilmesi nedeniyle mekanın sosyal-toplumsal yönü eksik olarak gelişme göstermiştir. Değişen ekonomik, hukuksal ve yönetsel mevzuatın serbestleştirilmesinde amaçlanan; kentsel mekan üzerinde ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin sistemin gereğine uygun sürdürülmesi isteğidir. Diğer bir anlatımla kentsel mekan üzerinde oluşan sermaye hareketliği ve birikim sürecinin kayıt dışılıktan uzaklaştırılarak, sistemin içinde faaliyet göstermesi olarak değiştirilmek istenmiştir. 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren kamusal stratejilere yeni yaklaşımlar eklenmiş; ithal ikameci politikalara son verilerek ihracata yönelik dışa açık büyüme modeline geçiş yapılmıştır. Özellikle kent mekanları daha karlı hale getirilmiştir (Şengül, 2001). Fiziksel kent mekan oluşumunu sağlayan altyapı ve konut gibi yatırımlara kamunun kaynak sağlama işlevi ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1980'li yıllar da önerilen kalkınma stratejileriyle ihracata yönelik serbest piyasa modeli, gelişmekte olan ülkelerde de uygulanarak, ekonomik ve toplumsal yapı değişimlerini ortaya çıkarmıştır (Güler, 1998). Türkiye’de 1980’li yıllara kadar hızlı kentleşmenin ortaya çıkışı, nedenleri ve tanımlanması için yaklaşımlar sergilenmiştir. 1980’li yıllardan itibaren kentleşme ile ortaya çıkan sorunların çözümünde, ekonomik kaynak sağlamanın gerekliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır (Uzel, 1985). Politika değişiminin nedeni olarak, sanayileşmenin 1980’li yıllara kadar geçen süre içinde yeni bir dönüşüm durumuna geldiği ve ekonomide ortaya çıkan sorunlara çözümler bulabilecek yeni bir politika değişiminin gerekliliğine ihtiyaç duyulmuştur (Köksal; İlkin, 1983). Ekonomi politikasının temeli, kamu sektörünün ürettiği malların fiyatlarını sürekli arttırma ve pazar fiyatlarının oluşmasında kontrolden uzaklaşılması olarak belirlenmiştir. Korumacılık politikalarından vazgeçilerek, ücretler ve tarımsal ürünlerin fiyatlarında kısıtlamalara gidilmiştir. Bu dönemde enerji, haberleşme ve ulaşım sektörlerine kamunun yatırımlarında artış olmuştur (Boratav, 1989). Sanayi sermayesinin yanında mali ve ticari sermayelerde büyümeler ortaya çıkmıştır. Bankacılık, dışalım ve dışsatım faaliyetlerindeki artışlara paralel şekilde çeşitli sektörlerde tekelleşmeler (holdingleşmeler) hız kazanmıştır. Metropoliten alanlarda uluslararası ticari ilişkiler ve büyük kentlerde nüfus artışına paralel şekilde servis faaliyetlerinde yoğunlaşmalar yaşanmıştır. Belediye altyapı hizmetleri ve toplu konut projeleri sanayi üretimine alternatif olarak gelişme göstermiştir. Ülkesel ölçekte ekonomik faaliyetlerin artışı, ulaşım ve haberleşmedeki gelişmelere uygun şekilde olmuştur. Büyük holdingler yerlerini değiştirmeden yabancı birleşmelere gitmişlerdir. Pazarın genişletilmesi, önce ülke mekanına yayılarak ve gelişerek gerçekleştirmek istemişler, buradan da ülke dışına yönelmişlerdir (Erendil, 1990). Bütün bu ekonomik gelişmelere bakıldığında, sistemin (kapitalist) gelişme sürecini tamamlaması amacıyla örgütsel ve kurumsal altyapısını oluşturma çabaları olarak görülebilir. Doğal olarak sermaye birikimini sağlama yoğunluğu önem kazanmıştır. Ortaya çıkan politika değişimleri, kentleşmede imar planlama anlayışına da yansıyor, katılımcı ve desantralize planlama savunulmaya başlanmıştır (Tekeli, 1991). Merkeziyetçi ve seçkinci (elitist) planlama anlayışı terk edilmiştir. Ancak katılımcı planlama düşüncesinin gelişmesi gerekirken, yerel yönetimlere devredilen imar planı onama yetkisi, küçük grupların (yap-satçılar) çıkarlarını geliştirme doğrultusunda kullanılmıştır. Planlamada kamu yararı düşüncesi yerine, bütünüyle küçük gruplara kentsel toprak değer artışının (rantın) aktarımı anlayışına dönüşmüştür. Merkezi yönetimin, 1980’li yıllarda oluşan siyasi karar farklılaşması sonucunda, kentlerde her türlü mekan oluşumuna büyük sermayenin girmesi özendirilmeye çalışılmıştır. Bu değişiklik belirlemeleri; toplu konut projeleri, yap-işlet-devret yoluyla yapılan altyapı projeleri, alış-veriş merkezleri vb. uygulamalar kent mekanını şekillendiren değişimlerdir. Ortaya çıkan durumu meşrulaştırmak için hukuksal ve yönetsel yaklaşımlar ve gelişmeler ortaya konulmuştur. Buna paralel olarak yabancı sermaye girişini kolaylaştırıcı nitelikte düzenlemeler yapılmıştır. Büyük sermaye kuruluşları yabancı sermayeyle birleşmelere giderek mekanın örgütlenmesinde ve şekillenmesinde daha belirleyici duruma gelmiştir. 1980’li yıllarla beraber kentleşme sorunlarına yönelik politikaların da ağırlıklı olarak kentsel toprakta ortaya çıkan değer artış (rant) paylaşımının hangi yollarla olacağı ve kimlerin pay alacağı belirgin olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası getirilen politikalarla kayıt dışı ekonomik ilişkiler; düzenlenmeye, düzeltilmeye ve sistem içine çekilmeye çalışılmıştır. Özellikle “Gecekondu Affı” hukuksal düzenlemesi ile, gecekondu alanları değer artış (rant) ilişkilerine açılmıştır. Böylece gecekonducuların da kentsel fiziksel mekan üzerinde oluşan ekonomik sürece çekilerek, sistemin yapısı içinde yer almaları sağlanmaya çalışılmıştır. İmar Affı Yasasının çıkarılması, yerel yönetimlere imar yetkisi verilmesi ve kaynaklar aktarılmasının bu amaçla uygulamaya konulduğu söylenebilir. Bu yıllarda, kentleşmeyi etkileyen yeni bir imar (planlama) düzeni anlayışı getirilmiştir. Değişen bu yaklaşım kentleşme ile ortaya çıkan sosyal ve ekonomik mekan yapısını kısmen geliştirici

nitelikte olmuştur. Ağırlıklı olarak kentsel mekanı ranta dönüştürmek isteyen grupların beklentilerini kolaylaştırmaya yönelik olarak değişim gösterdiğini söylemek yerinde olur (Tekeli, 1991). 1980'li yıllar sonrası kent mekan organizasyonunun yeni toplumsal süreçlerle değişime uğradığı belirtilerek açıklamalar getirilmiştir. Özellikle küreselleşme, sanayi ve hizmetlerdeki yatırımlar ve üretim biçimlerinin değişimleri, emeğin hareketliliği ve haberleşme sistemlerindeki gelişmeler toplumsal ve sosyal ilişkileri değiştirmesi sonucunda yeni kent mekanı oluştuğu belirtilmiştir (Demir, 1998). Kentsel mekanlar uygulanan ekonomik sistemin temel işlevine uygun olarak mal üretimi ve tüketimi kalıbına uygun olarak şekillenmeye başladığı söylenebilir. 1980 sonrası, ekonomik yapıdaki değişim politikaları kentsel alanlarda, özellikle kent merkezlerinde büyük oranlarda değerlenmesi sonucunda, arsadan en üst seviyede faydalanılmasını ortaya çıkarmıştır. Kentsel mekanların yaşanılır olması sağlanarak arsanın toplumun geneline yönelik kullanımı ile ondan bireysel fayda sağlama arasındaki çelişki, bireysel ekonomik değer sağlama yönüne doğru gelişme göstermiştir. 1980 sonrası gelişen kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri ile kentsel mekan istenilen şekilde biçimlendirme süreci içine girilmiştir. Kentsel alanlar üzerinde ortaya çıkan ekonomik oluşumların, sistemin bütünü içinde yer alması isteği hakim olmaya başlamıştır. Bunun için kentsel mekan üzerindeki ekonomik oluşumların, sistemin gereğine uygun olarak ve çerçevesi içinde yer alması için kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu gelişmelerle kentleşmenin nitelik değiştirdiği söylenebilir. 1980 sonrası politikalarda, konut ve altyapı fon uygulamalarının yaygınlaştırılması ile merkezi yönetimin denetim sistemine bağlı olmadan oluşan kaynak istenilen alanlara yöneltilmiş, 1980 sonrası, özel sektörün kamu tarafından geliştirilmesi politikasının bir ileri aşaması olarak, özel sektör birimlerinin ve temsilcilerinin kamu yönetimi içinde etkili olması veya doğrudan yönetim temsilcileri şeklinde yer alması; kentsel mekanın kontrolü ve oluşumunda özel sektörün belirleyiciliğini ön plana çıkarmış. 1980 sonrası, büyük kentlerde üretilen toplu konut alanları; konut açığını kapatmak ve konut gereksinimini karşılamak için çok sayıda konut inşa amacıyla üretilen yerleşmelerdir. Büyük ölçekli projeler olması nedeniyle kentlerde yeni konut bölgeleri oluşturulmuş ve kentlerin görünümünde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Genellikle, yoğun ve çok katlı olarak planlanan, hızlı üretim ve düşük maliyet yapım ilkeleri benimsenen bu bölgelerde, belirli sayısal hedeflere (konut stoğu) ulaşılması amaçlanmıştır (Dülgeroğlu, Aydınlı, Pulat, Yılmaz, Özgüner, 1996), (Kent-Koop, 1983), (TOKİ, 1993), (TOKİ, 2000). 1980'li yıllarda, önceki dönemlere göre siyasi karar farklılaşması olarak, kentlerde her türlü mekan oluşumuna büyük sermayenin girmesi özendirilmeye çalışılmıştır. Mekansal değişimler olarak; İmar Affı Yasasının çıkarılması, yerel yönetimlere imar yetkisinin verilmesi ve konuta kredi kaynağı aktarılmasının uygulamaya konulduğu söylenebilir (Buğra, Keyder, 2003). Büyük ölçekli inşaat yapım şirketlerinin kentsel rantlara yönelmesi sonucunda, emlak ve inşaat sektörü özel sektörün yeni kar (rant) alanını oluşturmaya başlamıştır. Değişen ekonomik model içinde kentsel arazi sermaye birikiminin önemli bir aracı haline gelmiştir. Diğer taraftan gecekonducular tarafından yasal olmayan şekilde konutlaştırılan kentin çeper arazilerinin konut ekonomi piyasası içine çekilmesi de süreç içinde gerek duyulmuştur. Gecekondu ticarileşmiş; piyasa mekanizmasının bir ürünü haline gelmiş; barınma ihtiyacını gidermekten çıkarılarak rant elde etme aracı şekline sokulmaya başlanılmıştır. Gecekondu alanlarının dönüştürülmesinde “ıslah imar planları” ile bu alanların yenilenerek kentsel arsa pazarına sunulması amaçlanmıştır. Gecekonduların affına yönelik bir dizi yasa çıkarılmış ve gecekondu alanlarının yasallaştırılması ve dönüşümüne yönelinmiştir. Üst gelir grupları, geçmişte modern yaşamı temsil eden apartman dairelerinden kentin dışındaki villalara taşınırken, gecekondu yaşayanlar da müstakil gecekondularından çok katlı bloklara geçmeye başlamışlardır. 1990'lı yıllarda yaşanan kentleşme süreci içinde kentlerin ölçeği ve biçimlerini belirleyen süreçlerde değişim göstermiştir. Gelişmeler sonucu elde edilen bilgi birikimi ve kentleşme sürecinin kavranmasındaki derinleşme, kentsel yönetim konusunda yeni anlayışlara ve arayışlara yol açılmıştır. Sürekli olarak toplumsal ve teknolojik gelişim ve değişim, demokratikleşme ve insan hakları konusundaki gelişmeler, merkeziyetçi yapılardan uzaklaşma, küreselleşme, yükselen yerellik ve çevre bilinci, hizmetlerde halka dönüklük ve etkinlik ve yaşam kalitesinin artırılması çabaları gibi olgular ile kentleşme sürecinde yerel yönetimlerde yeni arayışları ortaya çıkarmaya başlamıştır (Emrealp; Yıldırım, 1993), (Aydınli, 2004), (Keyder, 2006), (Rodrik, 1996), (Kıray, 1987), (Öncü, 1997).

3. 5. 2002 Sonrası Kentleşme Süreci

Merkezi yönetimde değişen politik iktidarla kentleşme sürecinde yeni bir aşama yaşanılmaya başlanmıştır. Kentleşmenin en başta gelen bileşeni olarak konut elde etme politikası, 2002 yılı sonrası değişime uğramıştır. Değişen kamu politikaları ile doğrudan konut üretimine geçilmiş. Konut, imar ve arsa alanlarında kapsamlı mevzuat değişiklikleri ve yeni eklentiler yapılmış. 1980 sonrası olduğu gibi, 2000'li yıllar başında var olan ekonomik krizden çıkmanın yolu, inşaat sektörünü canlandırmak olarak

görülmüştür. Kamu tarafından; alt ve orta gelir gruplara yönelik olarak sosyal donatılarıyla birlikte; sosyal konut, kentsel yenileme ve gecekondü dönüşüm projeleri, afet konutları ve tarım köy uygulamaları yapılması hedeflenmiştir. Ülke genelinde yerleşim yerleri afet riski belirleme çalışmalarının tamamlanması; doğal afet riski taşıyan yerleşmelerde öncelikler belirlenerek konut uygulaması ve dönüşürme yapılması amaçlanmıştır. Toplu konut uygulamaları 2003 yılında, politik İktidarın programında yer alan “Kentleşme Politikası” başlığı altında; “Planlı Kentleşme ve Konut Üretimi Programı” kapsamında yapıldığı belirtilmektedir. Getirilen yasal ve yönetsel düzenlemelerle; kamu (hazine) arazilerine sınırsız ve engelsiz erişimi, her türlü plan yapma yetkisine sahip olunması, kentsel dönüşüm yasaları ve kamu ihale mevzuatında değişiklikler ile desteklenen süreçte, kamu konut piyasasında önemli rol oynayıcı duruma gelmiştir. Kamunun inşaat uygulamalarına çeşitli düzeylerde eleştiriler yapılmaktadır. Çok çeşitli toplu konut uygulamalarının; mimari tasarımları, proje elde etme yöntemleri, arsa üretimi - kullanımı, ihale şartları ve şekli, yapı denetimi gibi yönlerden tartışmalar yaratmıştır. Toplu konut alanları şeklinde ortaya çıkan kent parçalarının çoğunluğunda konutların tek tip mimari özelliği bulunduğu, fiziksel ve sosyal çevreden kopuk ve bağımsız projeler şeklinde niteliksiz özellikler taşıdığı belirtilmektedir. Kentsel uygulamalarının en çok eleştiri alan yönü; toplu konut uygulamaları ile projelere konu olan kentlerin mevcut imar planları arasındaki ilişkisizlik ve uyumsuzluklar olduğu belirtilmiştir. Mevcut yerleşmelerin yakın çevresinde; özellikle mera nitelikli kamu (hazine) arazileri üzerinde, aynı tip proje uygulaması yapılarak yoğun yapılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle uygulamaların çoğu plan bütünü içinde kentle ilişkisi kurulamayan, kentin gelişme süreci, yönü ve mevcut yapılaşma kararlarına çelişkiler ve uyumsuzluklar göstermekte. Bu alanlar gelişigüzel biçimde kente eklenen veya kentle ilişkisi kurulamayan sıçramalı gelişen yerleşmeler olarak ortaya çıkmakta. Bazı kentlerin imar planında kamu hizmetleri için ayrılan alanlar, tahsis amaçlarının dışında konut gelişmesine açılmakta. Toplu konut projelerinin kentsel tasarım iç düzenlemelerine önem verilmediği; konut dışı kullanımlar için yetersiz alan büyüklükleri ayrıldığı belirtilmektedir. Toplu konut uygulamalarının planlama alanı üzerindeki olumsuz etkilerinin diğer bir yönü; plan yapım yetkilerine ilişkin kurumsal çeşitliliğin artmasına neden olmuştur. Yasal düzenleme değişiklikleriyle planlama sistematığı ve hiyerarşisi daha da bozulmuş olduğu; yerleşmenin mevcut imar planıyla uyumsuz ve yapılaşma koşulları ile çelişkili plan düzenlemeleri ortaya çıkmış olduğu. Uygulanan toplu konut projelerinin ayrıcalıklı imar haklarına sahip olması, yerel yönetimlerin ve bazı kurumların benzer kullanım hakları elde etme arayışlarına yönelmekte. Bazı kentlerin merkezi alanları ve içlerinde bulunan gecekondü alanları ile çöküntü bölgelerinde konut projeleri uygulanmakta. Bu alanlarda yaşayan düşük gelirli kentliler için kentin uzak çeperlerinde yapılan toplu konut alanlarına nakil edilmekte. Bu arsalar üzerinde “kaynak geliştirme” şeklinde kar amaçlı konut, alışveriş merkezi ve ofis projeleri gerçekleştirilmekte. Merkezi alanlarında yoğunlaşan uygulamaların bir çoğu “kentsel sürgün” projeleri haline geldiği belirtilmektedir. Bu projeler yoluyla kamu kaynaklarının verimsiz kullanılmakta olduğu. Uygulamaların herhangi bir ihtiyaç ve talep analizine dayanmadan, sayısal miktarı arttırmaya yönelik yapılmış olması kullanılan kamusal kaynakların harcanmasına yol açılmakta. Genellikle her il ve ilçe merkezinde küçük veya büyük kent parçalarının toplu konut şeklinde inşa edilmesinin kentlerdeki mekânsal ve mimari kalitenin geliştirilmesine katkı yapılmadığı, yöresel özellik - koşullardan etkilenmediği ve birbirinin kopyası olan projelerin farklı kentlerde tekrarı şeklinde olan uygulamalar yapıldığı belirtilmektedir.(Kentleşme Şurası,2009),(Mimarlar Odası, 2009),(Keskinok, 2007),(Bal Amir, 2008),(Bayraktar, 2007),(Balaban, 2009),(YEM,2006), (TOKİ, 2002), (TOKİ,2007).

4. Sonuç

Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde yaşanan kentleşme sürecinin; ekonomik, toplumsal ve kültürel çevresi içinde oluşumunu ve niteliklerini anlamak için bir dizi belirlenen konularda açıklanmalar yapılmaya çalışılmıştır. Mekansal yapı toplumundan sanayi (işleyim) toplumuna geçme yönünde kamusal alandaki politikardan etkilenmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki yaklaşımlar kentleşmeye yansarak süreci belirlemiştir. Kentleşmede belirli bir düzeye gelmesine rağmen, özellikle nitelik konusunda çaba sarf edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kentleşmenin yönü ve gelişimi kamunun ortaya koyduğu politikalarla şekillenmiştir. Ancak ilişkilerde üretim ve tüketim sürecinin oluşması açısından yetersiz kalmıştır. Kaynak akışı sistemin yapısı içinde pazar ekonomisi ilişkilerini sağlamak ve yerine getirmek; kentleşme hareketleri kapitalist üretim ilişkilerinin temeli olan kâr olgusu ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. 1980 öncesi kentleşmeye kendiliğinden gelişen müdahale biçimleri olan küçük girişimci (yap-satıcı) ve gecekondüculük şeklindeki yaklaşımların sistem ile ilişkilendirilemediği ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası ekonomi politikaları ile kentleşmeyi sistemin ekonomi kuralları ve ilişkileri içinde şekillendirilmek istenmiştir. 1980 sonrası sistemin yeni liberal

politikalarının, kentsel alanlarda mekansal farklılıkları ve çelişkileri arttırdığını söylemek yerinde olmaktadır.

1980’li yıllara kadar kamunun uyguladığı özel sektörü destekleyici ve geliştirici politikalar yanında, sosyal yanı ağırlıklı ikame ve tarımı destekleme politikaları kentsel mekan oluşumunda belirleyici olmuştur. Ekonomik ilişkilerde altyapısı kurulmadan işletilmeye çalışılan serbest pazar ekonomisi uygulamaları, toplumun geneli dışlanarak belirli gruba yönelik olması, kentsel mekan üzerindeki çelişkileri ortaya çıkararak sorunların daha da artmasına yol açılmıştır. Korumacılık, destekleme ve ikame (sübvans) politikaları toplumun geneline yönelik sosyal değişimi hızlandırıcı değil de; kişilerin tüketim tercihlerini, girişimcilerin üretecekleri malın cinsini ve üretim biçimlerini geliştirmeyi ve maliyetleri düşürmek için kullanıldığı görülmektedir.1980 sonrası kentleşmeye ilişkin kararlar ve uygulamalarda; büyük sermayenin kentsel mekan oluşumunda belirleyici role sahip olması istenilmiştir. Kentsel mekanın, başta arsa alım-satım ilişkileri olmak üzere ekonomik ilişkilerini kapitalist ekonominin kurallarına uygun olarak sistemin içine alma arzusu öne çıktığı görülmektedir. Buradan giderek, yeni liberal politikaların yaklaşımı içinde, yabancı sermaye için çekici hale sokmak için ülke mekanının hukuksal, yönetsel ve siyasi altyapısını oluşturma için girişimlerin yaşandığı görülmektedir. Pazarın sınırları yapısının değişmesine paralel olarak, kentleşmenin her ölçekte niteliklerinin de değişmesine yol açılmaya başlanılmıştır. Merkezi yönetim kentsel mekan bozuklukları için sık sık yasa düzenlemelerine giderek; kentsel mekan üzerindeki kişi ve gruplar yararına olan ekonomik ilişkileri, yine bu kişi ve gruplara yönelik yasal hale sokma girişimlerinde bulunmuştur. İmar Affi yasaları; kentsel alanlar üzerinde ortaya çıkan ekonomik değerden pay alınması için, sistemin gereğine uygun faaliyet gösteren örgütlü özel sektörün de bu ilişkiler içinde yer almasının sağlanmasına yönelik olduğu söylenebilir. 1950’ li yıllarda yürürlüğe giren ve Başkent Ankara’ da, kentsel mekan üzerinde ortaya çıkan değer artışlarını hızlandıran (rantı düzenleyen) imar planı anlayışı, Ülke geneline yayılmış ve bugün de bu yaklaşım sürdürülmektedir. Çok sayıda hukuksal düzenlemeye gidilerek değişiklik olmasına rağmen, 60 yılı aşkın süredir sürdürülen bu yaklaşımın değişmesi gerekmektedir. Kentleşmeye yeni nitelik kazandırılması ve kentsel yaşam kalitesini artırmak için, kentsel mekan birimlerinden ekonomik ve sosyal yarar sağlama ilişkilerinin dengelenmesi gerekmektedir. Konut sorununa yaşam çevresi yaratmak olarak bakılması şeklindeki yaklaşım, kentleşmenin niteliklerinin geliştirilmesi ile örtüşmektedir. Bu şekilde kentlerde eskiyen yapının yenilenmesi ve dönüştürülmesi için, kentleşme sürecine nitelikli yaşam çevresi yaratmak şeklinde yaklaşılması, kentleşmenin geleceği konusunda ileri aşama olarak görülebilir.

Kaynaklar

- Alkan, A.(1998) Türkiye’de 1980’den Sonra Dar Gelirlilerin Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri, Ankara: Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayını.
- Balaban, O. (2009) Planlama ve Mimarlık Ekseninde TOKİ Uygulamaları- Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu: Ankara
- Balamir, M.(1994) “Kira evi”nden “kat evleri”ne apartmanlaşma: Bir zihniyet dönüşümü tarihesinden kesitler, Mimarlık dergisi, 260, 29-33.
- Borotav, K. (1995) İktisat Tarihi (1981-1994), Akşin, Sina (der.), Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye,İstanbul: Cem Yayınevi:159-213
- Borotav, K.(1998) Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, Ankara.
- Çanga, A., Çor, E., v.d. (2002) 2000-2010 Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması, T.C. Başbakanlık Konut Müsteşarlığı, Ankara.
- Balamir, M. (1996) Türkiye’de ‘Apart Kent’lerin Oluşumu, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, ss:335-343.
- Bayraktar, E. (2007) Bir İnsanlık Hakkı Konut: TOKİ’nin Planlı Kentleşme ve Konut Üretim Seferberliği ,İstanbul: Boyut Yayıncılık.

- Buğra, A. (2003) Türkiye'nin Ahlaksız Konut Ekonomisi, Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde, İstanbul: İletişim: 97-127.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009), Kentleşme Şurası 2009: Kentsel Dönüşüm, Arsa ve Konut Politikaları Komisyonu Raporu (Ankara).
- Çoban, A. (2012) Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 67, No. 3, 2012, s. 75-108, Literal Yayıncılık, İstanbul.
- Dülgeroğlu, Y., Aydın, S., v.d..(1996) Toplu Konutlarda Nitelik Sorunları Cilt I-II, TOKİ Konut Araştırmaları Dizisi.
- DPT (1980) 24 Ocak 1980 ve Sonrası İstikrar Tedbirleri, Ankara.
- DPT (1982) Konut Sektör Raporu, DPT Matbaası, Ankara
- Geray, C.(1982) Toplu Konut Sorunları ve Siyaseti XIII İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları.
- Geray, C. (2007) Toplumsal Konut Yöneltili Gereği Üzerine”, içinde, Prof. Dr.Cahit TALAS Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, B.C. ATAMAN (der.), Ankara Üniversitesi SBF Yayın No. 595, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, s: 351-363.
- Geray, C. (2009) Toplumsal Konut Siyaseti Açısından TOKİ Uygulamaları, Çalıştay: TOKİ Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını.
- HARVEY, D. (2012) Asi Şehirler : Rebel Cities From Right to the Cities to the Urban Revolution, Verso.Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metiş Yayınları 2012
- İŞIK, O. , PINARCIOĞLU, M. M. (2005) Nöbetleşe Yoksulluk (Sultanbeyli Örneği). İstanbul: İletişim.
- İŞIK, K. (1994) Konut Koşullarının İnsan Sağlığı Üzerine Etkisi, SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, s: 68-71.
- IULA-EMME Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği (1993) Konut Politikaları ve Finansman; Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı .
- Karayalçın, M. (1985) Yeni Toplu Konut Yasasının Kooperatifler Açısından Değerlendirilmesi, İnşaat Sektörünün Ekonomideki Sürükleyici Rolü Açısından Toplu Konut Fonu Uygulamaları, İstanbul: TEBİAT Yayını.
- Karayalçın, M.t (2009) Konut Bunalımı, Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ankara: Yayınevi
- Keleş, R. (2007), “İnsan Hakkı Olarak Barınma Hakkı ve Kentsel Dönüşüm”, Ceylan-Ataman, Berrin (der.), Cahit Talas Anısına: Güncel Sosyal Politika Tartışmaları (Ankara: AÜ SBF Yayınları): 429-443.
- Keleş, R. (2015) Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kent-Koop (1982) Konut' 81, Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği, Ankara.
- Kent-Koop (1986) 1990' lara Doğru Kent-Koop, Konut ve Kent İşletmeciliği, Seminer Konut 86, Ankara.
- Keskinok, Çağatay (2005) Ankara Kentinin Planlı Gelişimi Açısından Batıkent Projesinin Önemi/Planlama ve Tasarım Sürecine İlişkin Eleştirel Değerlendirme,

- Keskinok, Ç. (2007) Kenti Tasarlamanın ve Üretebilmenin Bir Aracı Olarak Toplu Konut Uygulamaları, Dünya Şehircilik Günü 31. Kollokyumu, Ankara
- Keyder, Ç.(2000) Liberalization from above and the future of the informal sector
- Keyder, Ç. (2006). Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına, İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, İstanbul: Metis:171-191.
- Kıray, M. (1982) Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye’ye Has Bazı Eğilimler”, Toplum Bilim Yazıları, (Gazi Üniversitesi İİBF Yayın No: 7), Ankara.
- Kısay. M. (1999) Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları.
- Koç, H. (2009) İzmir’de Konut Çevrelerinde Nitelikli Yapılaşma Üzerine Görüşler, TMMOB İzmir Kent Sempozyumunda Sunulan Bildiri, İzmir, 8-10
- Mutlu, A., Reyhan, H., Doğan, H. (2016) Kentleşme, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Oxley, M., SMITH, J. (1996) Housing Policy And Rented Housing In Europe, E&Fn Spon An Imprint of Chapman and Hall, London.
- Pınarcıoğlu, M., Işık, O. (2001). 1980 sonrası dönemde kent yoksulları arasında güce dayalı ağ ilişkileri: Sultanbeyli örneği, Toplum ve Bilim, C 89, s. 31-6.
- Roberts, P. (2000) The Evaluation, Definition and Purpose of Urban Regeneration’, A Handbook, Sage London,9-36.
- Ros, D. (1996). Understanding Economic Policy Reform, Journal of Economic Literature, XXXIV: 9-41.
- Smith, D.(2008) Gayrimenkul Araştırma Raporu Sunumu, Affordable Housing”: Dar Gelirlerin Konut İhtiyacı ve Çözüm Önerileri, GYODER Gayrimenkul Zirvesi 08, Swiss Otel, İstanbul, Haziran 4-5.
- Özdemir, S. S., Özdemir, Ö. Burcu, Uzun, N. (2017) Kent Planlama, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenyapılı, T. (1998) Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekonduyunun 50. Yılı 75 Yılda Değişen Kent Ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şenyapılı, Tansı (der.), ‘Cumhuriyet’in ‘Ankara’sı: Özcan Altaban’a Armağan Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Tekeli, İ. (1982) Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Ankara: Turhan.
- Tekeli, İ.(1996) Türkiye’de Yaşamda Ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara, Konut Araştırmaları Dizisi:2.
- TMMOB Mimarlar Odası (2009), “TOKİ Raporu”, Çalıştay: TOKİ Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını.
- TOKİ (1985,1986, 1987, 1988, 1989) Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Başkanlığı Faaliyet Raporları, Başbakanlık, Ankara.
- TOKİ (1986) A New Financing System in Turkey, Housing Development and Public Participation Administration.
- TOKİ (1987) T.C. Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı tanıtıcı broşür

- TOKİ (1988) Financing Turkey's Restructuring Programme, Housing Development and Public Participation Administration.
- TOKİ (1993) Konut Araştırmaları Sempozyumu, TOKİ, ODTÜ Konut Araştırmaları Merkezi.
- TOKİ (2006a). Türkiye'de Konut Sektörü ve T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresinin Konut Üretimindeki Yeri, TOKİ Araştırma Dizisi 2, Ankara.
- TOKİ (2007). Konut Edindirme Rehberi, Ankara
- TOKİ Faaliyet Raporu (2007) Ankara, s.11.
- TOKİ(TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) (2010), "Tarihçe", <http://www.toki.gov.tr>
- TOKİ, "Faaliyet Özeti 2003-2010", <http://www.toki.gov.tr/ozet.asp> .
- Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı (1996) Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı.
- Tekeli, İ. (1996) Habitat II Konferansı Yazıları, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, İstanbul, 3-14 Haziran 1996.
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (1980) .
- TÜMAŞ (1988) Ankara-Eryaman and İstanbul-Halkalı Housing development Projects Feasibility Study, Ankara.
- TÜMAŞ (1989) Feasibility Study for Mersin, kayseri, Adana and İzmir Housing development Projects,
- YEM Merkezi (2006) Türkiye'de Konut Sektörü ve T.C. TOKİ'nin Konut Üretimindeki Yeri.
- (1979) Batıkent Politikalar Demeti, Ankara Belediyesi Proje Dizisi.
- (1985) The Policy and Institutional Framework for Housing in Turkey, Agency for International Development, Ankara.
- (1986) Policy and Institutional Framework for Housing in Turkey Volume II, the Urban Institute International Activities, Ankara.